

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

ΣΠΥΡΟΣ ΠΑΠΑΛΟΥΚΑΣ (1892 – 1957)
ΜΙΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

Η Καταγωγή

Ο Παπαλουκάς γεννήθηκε στα 1892 στη Δεσφίνα, ένα μικρό χωριό χαμένο στις καταπράσινες πλαγιές του Παρνασσού. Κοντά στους Δελφούς. Ο πατέρας του ήταν παλιός ναυτικός. Στις ώρες της σχολής του πελεκούσε πέτρες και δημιουργούσε παραστάσεις όπου παράξενες φιγούρες ξαναζωντάνευαν το όραμα της γοργόνας που είχε αντικρύσει στα μακρινά του ταξίδια. Αυτές, μαζί με τους βυζαντινούς αγίους των εικονισμάτων, είναι οι πρώτες παραστάσεις που αντικρύζει ο μικρός τότε Παπαλουκάς και που θα ξυπνήσουν το καλλιτεχνικό του ένστικτο.

Η καλλιτεχνική φλέβα του πατέρα του, δεν εκδηλώθηκε γιατί δυστυχώς πέθανε σχετικά νέος αφήνοντας πέντε μικρά ορφανά – το ζωγράφο σε ηλικία μόλις 6 ετών.

Ο Σπ. Παπαλουκάς δέχτηκε την επίδραση τριών πολύ μεγάλων αληθειών, που διαμόρφωσαν το είναι του.

Οι αλήθειες αυτές σχετίζονται:

α) με το θαύμα της φύσης

β) με το θαύμα ενός ηρωικού και θυσιαστικού πολιτισμού και

γ) με το θαύμα της τέχνης.

Αυτές οι τρεις αλήθειες, συνόδευσαν τον Παπαλουκά, ήταν ο αχώριστος οδηγός του και το ιδεατό τέρμα σε όλη τη μετέπειτα ζωή του.

Ας αφήσουμε να μας μιλήσει ο ίδιος για τα παιδικά του χρόνια.

«Όταν ήμουν ακόμα στο χωριό μου, γνώρισα από μικρός κάθε γωνιά του τόπου μου ... εκείνο που με τραβούσε τώρα και δεν έφευγε από το μυαλό μου ήτανε αυτό που κατασκεύαζε ο άνθρωπος. Ο άνθρωπος! να βάζει ζωή στα πιο νεκρά πράγματα, στα σίδερα και στα μαντέμια με τα διάφορα σχήματά τους, τις τρυπητές σωλήνες για να διέρχεται ο ατμός!... Νοερά έβαζα τον ατμό να διέρχεται και να πηγαίνω και εγώ μαζί του. Τι θαύμα!... και παρακάτω: «όταν έφτανα στον τόπο του προσκυνήματος εκεί θαύμαζα τα σκαλισμένα μάρμαρα. Αυτά μου μιλούσαν, αυτά τρώμαζα και θαύμαζα...»

Όταν έφθανα το βράδυ σπίτι μου, που να με πάρει ο ύπνος. Κι αν με έπαιρνε ο ύπνος πάντα βρισκόμουν κοντά στο Μουσείο, κάτω απ' τις κόρες τις μαρμάρινες, που δε χόρταινα να βλέπω ... Και όταν το πρωί πήγαινα σχολείο ενώ είχα καρφωμένα τα μάτια μου στον δάσκαλο, δεν τον έβλεπα, ο νους μου δεν ήταν στη παράδοση αλλά στο Μουσείο ...».

Ο νεαρός Παπαλουκάς, έλαβε ένα χρησμό απ' τους Δελφούς όταν ανακάλυψε ότι ... η φύση είναι το θαύμα του Θεού και η τέχνη το θαύμα του ανθρώπου»¹. Έτσι αποφάσισε να κάνει το όνειρό του πραγματικότητα.

Στο μεταξύ στήνει караγκιόζηδες στις γειτονικές αυλές, πλάθει πηλό και ζωγραφίζει. Πήρε τα πρώτα ελάχιστα μαθήματα από ένα χωριανό του αγιογράφο τον Νικόλαο Παπακωνσταντίνου.

Αποφασίζει να φύγει από το χωριό του. Φεύγοντας το κυριότερο εφόδιό του ήταν η ρίζα που κρατούσε ανέπαφη από την καταγωγή του. Οι μνήμες τον ξαναφέρνουν κατόπιν συχνά στο δρόμο που έπαιρνε για να πάει να δει τις αρχαιότητες, που στο παιδικό και αδιαμόρφωτο ακόμη αίσθημά του δημιούργησαν ισχυρή όσο και γνήσια συγκίνηση.

¹ «Από το σημειωματάριό μου», περιοδικό «Ο Λογοτέχνης», τ. 12 Σεπτέμβριος 1957, σελ. 3-4.

Ο Παπαλουκάς στην Αθήνα (1907)

Το έτος 1907 το έσκασε ξυπόλητος και ξεμπάρκαρε λαθρεπιβάτης στον Πειραιά όπου έπιασε δουλειά σ' ένα χρωματοπωλείο².

Το έτος 1908 διαβάζοντας μόνος του και δίνοντας εξετάσεις «ως κατ' οίκον διδαχθείς» πήρε το απολυτήριο από το σχολαρχείο της γειτονικής κοινότητας του Χρυσού, που ήταν κοντά στους Δελφούς. Τότε - περίπου στα 1909 – περαστικός κι απ' τη Δεσφίνα θα εκτελέσει τη πρώτη του παραγγελία, τον «Μεγάλο Αρχιερέα» και κατόπιν όλο το τέμπλο της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου. Όταν ξανακατεβαίνει στην Αθήνα, εγγράφεται ως τακτικός μαθητής και φοιτά στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών.

Τα φοιτητικά του χρόνια ήταν δύσκολα. Έμενε στη Κολοκυνθού, διημέρευε στη σχολή και για να καλύψει τα έξοδά του περνούσε τις νύχτες του στα μεγάλα φωτογραφεία.

Πολλοί απ' τους καθηγητές του είχαν σπουδάσει στη Γερμανία.

Ο νεαρός Παπαλουκάς ωφελήθηκε από τη διδασκαλία τους και τελειώνοντας τις σπουδές του στα 1916 έχει κερδίσει τα επτά πρώτα βραβεία του. Την εποχή, που σπούδαζε στο Πολυτεχνείο ο Παπαλουκάς, είχε στενή φιλία με τον Στρατή Δούκα και τον Φώτη Κόντογλου.

Ο Παπαλουκάς στο Παρίσι (1917 -1921)

Ο Παπαλουκάς αυτή την εποχή είχε ένα άλλο όραμα: να συμπληρώσει τις σπουδές του στο Παρίσι που ήταν η πρωτεύουσα της καλλιτεχνικής πρωτοπορίας στην Ευρώπη και το σύμβολο της απελευθέρωσης από τα δεσμά του ακαδημαϊσμού.

Στα 1917 ο Παπαλουκάς έφυγε για το Παρίσι αφού πρώτα κατέστρεψε όλα του τα έργα. Αυτή η καταστροφή των έργων του ήταν πράξη συμβολική, που δείχνει την απόφασή του να κόψει τους δεσμούς του με τους δασκάλους του και να παραδοθεί παρθένος στη νέα του μαθητεία.

Ο Παπαλουκάς γράφτηκε στην Academie Julien (Ακαδημία Ζυλιάν).

Ο Παπαλουκάς εντυπωσιάζει τους καθηγητές του. Ο Père Lucas τον συμβουλεύει: «Προφυλαχθείτε, από το να μη παρασυρθείτε από το αίσθημά σας. Πειθαρχήστε εις τις επιταγές του νηφάλιου Νου». Τα λόγια αυτά έγιναν το ευαγγέλιο της ζωής του.

Σ' αυτόν τον τόπο έχει και συντροφιά τους Γαλάνη, Δημητριάδη, Κεφαλληνό, Βάρβογλη και Βάρναλη. Στο Παρίσι ο Παπαλουκάς μετέχει σε πολλές καλλιτεχνικές εκθέσεις.

Στα πέντε χρόνια όμως που παρέμεινε στη γαλλική πρωτεύουσα, δε φαίνεται να τον έχουν επηρεάσει οι μοντέρνες τάσεις της τέχνης που υπήρχαν εκεί. Ο Νίκος - Γαβριήλ Πεντζίκης αναφέρει ότι ήταν επιφυλακτικός στους νεωτερισμούς και «ήταν καλλιτέχνης με συνείδηση χωρικού». «ό,τι και αν εισήγαγε από τις συναλλαγές στο εξωτερικό το μεταφύτεψε και το καλλιέργησε ο ίδιος»³.

² Δούκας Στρ. ο.π., τεύχ. 6. 1966.

³ Πεντζίκης Ν.Γ., «Ο ζωγράφος Σπύρος Παπαλουκάς, περιοδικό ο Αιώνας μας τ. 10, Δεκέμβριος 1947, σ. 301.

ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

Μια μέρα του 1921 παρατώντας και δουλειές και ατελιέ και περιβάλλοντα θα επιστρέψει κάπως άκαιρα για να παρακολουθήσει σαν πολεμικός ζωγράφος τη Μικρασιατική εκστρατεία.

Στη Μικρά Ασία μαζί με τον Περικλή Βυζάντιο και τον Ροδοκανάκη τους δίνεται η ευκαιρία ν' αποτυπώσουν σε άπειρα σχέδια και σε γοργά χρωματικά σκίτσα, σκηνές από τη στρατιωτική ζωή, και διάφορα τοπία. Με τα έργα που δημιουργούνται ο Παπαλουκάς, ο Βυζάντιος και ο Ροδοκανάκης κατά την πορεία του στο μέτωπο, το Υπουργείο Στρατιάς Μικράς Ασίας οργανώνει μεγάλη πολεμική έκθεση στο Ζάππειο μέγαρο (1922). Ο Παπαλουκάς σ' αυτή την έκθεση παρουσιάζει ένα έργο εντυπωσιακό σε όγκο και τολμηρό σε σύλληψη.

Μια διένεξη περί «πρωτείων» του Υπουργείου και Στρατιάς αποφασίζει τη μεταφορά της έκθεσης στη Σμύρνη με τους ζωγράφους της συνοδεία. Από την απόφαση αυτή, ο καλλιτέχνης θα υποστεί βαρύτατο πλήγμα αφού 500 έργα του και σχέδια καίγονται στο τραίνο που τα μεταφέρει στη Σμύρνη⁴.

Ο Παπαλουκάς στην Αίγινα (1922 - 1923)

Αποσύρεται στην Αίγινα, όπου επιδίδεται στη μελέτη του ελληνικού τοπίου.

Στην Αίγινα είχε συντροφιά τον Στρατή Δούκα, τον Κώστα Βάρναλη και το Πικιώνη και δημιουργεί «την περίοδο της Αίγινας».

1923

Τον Οκτώβρη του 1923 εκθέτει μερικά έργα του από την Αίγινα στο Λύκειο Ελληνίδων όπου την ίδια εποχή απασχολείται και η μετέπειτα σύζυγός του Όλγα Ευαγγέλου.

Όμως ο Παπαλουκάς δεν μένει πολύ ικανοποιημένος απ' αυτή την έκθεση και θα δεχτεί και άλλο χτύπημα. Σ' ένα διαγωνισμό του Πολυτεχνείου που παίρνει μέρος για υποτροφία για να μπορέσει να συνεχίσει τις σπουδές του στο Παρίσι, που διέκοψε τόσο απότομα, οι παλιοί καθηγητές του τον αποκλείουν «γιατί το έργο του μοιάζει λένε, με του Παρθένη». Πολλοί άνθρωποι των γραμμάτων και των καλλιτεχνών διαμαρτυρήθηκαν και υπεστήριξαν το ζωγράφο⁵.

Ο Παπαλουκάς στον Άγιον Όρος (1923 – 1924)

Αρχές Νοέμβρη του 1923 αφήνοντας τον Κόντογλου στην Αθήνα ο Παπαλουκάς φεύγει για το Άγιο Όρος. Ο Στρατής Δούκας είχε ήδη προετοιμάσει την εκεί παραμονή του Σπύρου Παπαλουκά .

Οι δύο φίλοι παρέμειναν στη μοναστηριακή πολιτεία ένα περίπου χρόνο και ο καλλιτέχνης, δουλεύοντας ακατάπαυστα, δημιουργεί την «περίοδο του Αγίου Όρους»⁶.

⁴ Την πληροφορία αυτή και όχι μόνο, μας την έδωσε η κόρη του Σπ. Παπαλουκά η κ^α Ασημίνα Παπαλουκά σε συνέντευξη που μας έδωσε πρόσφατα στις 4-12-2004. Την ευχαριστούμε πολύ.

⁵ Ουράνης Κώστας, «Ως τότε αυτή η κατάσταση;» Ελεύθερος Τύπος, 30 Οκτωβρίου 1923.

⁶ Δούκας Στρ. ο.π., σελ. 7.

Μελετάει με προσοχή την τοιχογραφία, τη χρωματική σύσταση που απαιτεί η μνημειακή αυτή ζωγραφική και την ιδιαίτερη αντίληψη του χώρου με την αρχιτεκτονική κατασκευή.

Σε μια συνέντευξή του, που έδωσε αργότερα στη Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 1924 εξήγησε ο ίδιος ο Παπαλουκάς τους λόγους αυτής της σκληρής προσπάθειας.

«Όταν μιλώ για μελέτη κι επίδραση Βυζαντινή, δεν εννοώ αποκλειστικά την αναβίωση της Αγιογραφίας ... Όποιος δεν καταλαβαίνει αισθητικά το Βυζαντινό, δεν εννοεί ολότελα το αρχαίο. Και όταν ένας καλλιτέχνης δεν εννοεί το ελληνικό παρελθόν, πώς θα μπορούσε να δημιουργήσει το ελληνικό μέλλον;

Ο ερχομός του λοιπόν εδώ δεν ήταν τυχαίος. Ήταν μοιραίος. Ο Παπαλουκάς έρχεται εδώ σε μια ευτυχισμένη του στιγμή. Κλεισμένος στο κελλί του, χωρίς να σηκώνει κεφάλι, δουλεύει συνθέτοντας τους μεγάλους του πίνακες:

Ο Παπαλουκάς μελετά και αξιοποιεί απλά την καλλιτεχνική μας κληρονομιά αναζητεί τα αισθητικά της στοιχεία σα να θέλει να τη συλλάβει στην αιωνιότητα της.

Έκθεση Παπαλουκά στη Θεσσαλονίκη (1924)

Ο Παπαλουκάς αφού συγκέντρωσε το υλικό του το Νοέμβρη του 1924 κατέβηκε στο Λευκό Πύργο της Θεσσαλονίκης για να εκθέσει τα έργα του. Αυτή ήταν η πρώτη ατομική αλλά και γενικότερα η πρώτη έκθεση ζωγραφικής στη συμπρωτεύουσα.

Η απόφαση του Σπ. Παπαλουκά να κάνει έκθεση στη Θεσσαλονίκη δεν ήταν τυχαία. Ήθελε να εγκαινιάσει ένα διάλογο με το κοινό της επαρχίας «να δημιουργήσει ένα νέο ζωγραφικό περιβάλλον».⁷

Η έκθεση αυτή έκλεισε στις 17 Γενάρη του 1925 μ' ένα κονσέρτο που έδωσε προς τιμήν του το Ωδείο Θεσσαλονίκης με διευθυντή το μουσικό Κώφμαν.

Η επιστροφή του Παπαλουκά στη Μυτιλήνη (1925)

Ο Παπαλουκάς μετά τη Θεσσαλονίκη πήγε στη Μυτιλήνη.

Ο καλλιτέχνης έμεινε εκεί για ένα εξάμηνο και δημιούργησε την «περίοδο της Μυτιλήνης».

Ο καλλιτέχνης δεν έκανε τελικά έκθεση στην Αίγινα και το φθινόπωρο του 1925 επέστρεψε στην Αθήνα. Περιορίζεται σ' ένα σύντομο ταξίδι ως τον Όσιο Λουκά, όπου ο Παπαλουκάς μελετάει τα ψηφιδωτά του, από τα οποία εκτελεί αντίγραφα και ταυτόχρονα ζωγραφίζει τοπία της Παρνασσίδας.

Τον ίδιο χρόνο διορίζεται ο Παπαλουκάς καθηγητής του ελεύθερου και διακοσμητικού σχεδίου στη Βιοτεχνική Σχολή.

Περίοδος της Σαλαμίνας (1926)

Το καλοκαίρι του 1926 ο Παπαλουκάς, ο Οικονόμου, ο Στρατής Δούκας, ο Δημ. Πικιώνης και ο Νίκος Βέλμο πήγαν στη Σαλαμίνα. Εκεί ο Παπαλουκάς δουλεύει χωρίς διακοπή και δημιουργεί «την περίοδο της Σαλαμίνας». Τον ίδιο χρόνο (1926) ασχολείται κυρίως με σκηνογραφική δουλειά σε διάφορα θέατρα. Εκτελεί τα σκηνικά για το «βασιλικό» του Π. Μάτεση στο Εθνικό Θέατρο.

⁷ Από το Αρχείο Παπαλουκά «Η ζωγραφική του ζωγράφου κ. Παπαλουκά», Δεκέμβριος 1924 (απόκομμα εφημερίδας).

1927

Παντρεύτηκε την Όλγα Ευαγγέλου από το Αϊβαλί της Μ. Ασίας εξαδέλφη του Φ. Κόντογλου, η οποία σχεδίαζε και τον βοηθούσε στο έργο του, με την οποία απέκτησε την μονάκριβή τους κόρη, την Ασημίνα.

Την εποχή αυτή εκτέλεσε μια σειρά ξυλογραφίες για τον «Αντώνιο και Κλεοπάτρα» του Σαίξπηρ.

Ο Παπαλουκάς έλαβε μέρος σε Πανελλήνιο διαγωνισμό για την αγιογράφιση του ναού της Ευαγγελίστριας στην Άμφισσα.

Ο Παπαλουκάς δούλεψε αυτό το έργο επί πέντε χρόνια – από το 1927 έως το 1932. Στο έργο αυτό ο Παπαλουκάς φύσηξε νέα πνοή στη μεταβυζαντινή ζωγραφική παράδοση και ξεπέρασε την τυφλή αντιγραφή βυζαντινών προτύπων. Δυστυχώς το έργο αυτό δεν το εκτίμησαν αρκετά οι επίτροποι του ναού και το κοινό της Άμφισσας, ώστε να το προστατέψουν. Το άφησαν έκθετο στα νερά της βροχής, που έμπαζε η στέγη.

Συμμετοχή του Παπαλουκά στις Δελφικές Εορτές (1929)

Μετά από πρόσκληση του Άγγελου Σικελιανού, μετέχει στην προετοιμασία των Δελφικών Εορτών σε συνεργασία με τον Δημ. Πικιώνη. Έτσι ο ζωγράφος γίνεται φίλος με τον ποιητή.

1929 – 1932

Όταν ο Παπαλουκάς έλειπε στην Άμφισσα (στην αγιογράφιση του ναού) ο καλός του φίλος και κουμπάρος Δημ. Πικιώνης ανέλαβε την ανέγερση εργαστηρίου και του σπιτιού του στην περιοχή Κυπριάδου.

1932 – 1936

Ο Παπαλουκάς εκτελεί τα σκηνικά της «Ασίας» του Λένορμαν στο Θέατρο Κοτοπούλη. Επιμελείται την καλλιτεχνική έκδοση των «Σχολικών Κτιρίων» του Τεχνικού Επιμελητηρίου. Παράλληλα διακοσμεί προσόψεις και εσωτερικά πολυκατοικιών και σχολικών κτιρίων. Το 1932 – 33 χρωματίζει την πολυκατοικία του αρχιτέκτονα Κυριάκου Παναγιωτάκου στα Εξάρχεια.

Αυτή την εποχή μετέχει στις εκθέσεις της ομάδας «Τέχνη» και του Συνδέσμου Ελλήνων Καλλιτεχνών.

Διορίζεται και καθηγητής των διακοσμητικών τεχνών στη Σιβιτανίδειο Σχολή.

1937 – 1939

Ο καλλιτέχνης πραγματοποίησε και άλλα μνημειακά έργα όπως: το χρωματισμό των κελιών της Μονής του Μεγάλου Σπηλαίου, τη διακόσμηση του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου Κρήτης. Την εικονογράφιση του παρεκκλησίου της Σχολής Νομικού, του αρχιτέκτονα. Μητσάκη.

1940

Από το 1930 μέχρι το 1940 εμφανίζεται μειωμένη η καλλιτεχνική παραγωγή του Παπαλουκά. Ο Παπαλουκάς εισάγει στη σύνθεσή του τις αρμονικές χαράξεις .

Το έτος 1940 διορίζεται καλλιτεχνικός σύμβουλος στην πολεοδομική υπηρεσία του Υπουργείου Διοικήσεως Πρωτεύουσας και στις Τεχνικές Υπηρεσίες του Δήμου Αθηναίων, όπου εκτελεί πολλές διακοσμήσεις κτιρίων και συνόλων.

Από εκεί ο Δήμαρχος Αθηναίων, Κων/νος Κοτζιάς τον απέσπασε στη Δημοτική Πινακοθήκη και του ανέθεσε τη Διεύθυνσή της.

Διέσωσε και τα έργα της Πινακοθήκης την εποχή του πολέμου.

1940 -1944

Συμπληρώνει τις αμοιβές του από τις δημόσιες υπηρεσίες με το διορισμό του ως Διευθυντή στα θέατρα «Ούφα» και «Ολύμπια». Συνεργάζεται με την Μαρίκα Κοτοπούλη και εκτελεί σειρά σκηνογραφιών.

Οι ακουαρέλες αυτής της εποχής, συνεχίζουν την έρευνά του πάνω στη στιγμογραφία και στις αρμονικές χαράξεις.

1943 – 1951

Αυτά τα χρόνια ο Παπαλουκάς διδάσκει ελεύθερο σχέδιο στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του Ε.Μ.Π., από όπου υποχρεώνεται να παραιτηθεί.

1947

Το έτος 1947 μετέχει με 22 έργα του στην πρώτη διαχρονική έκθεση που οργανώνεται από το ελληνικό κράτος στη Royal Academy του Λονδίνου. Βραβεύεται ένα έργο του με τον τίτλο «νεκρή φύση».

1948

Μετέχει στην Πανελλήνια Καλλιτεχνική Έκθεση και βραβεύεται με το αργυρό μετάλλιο. Το καλοκαίρι του 1948 πήγε διακοπές στην Πάρο. Εκεί συνομίλησε και πάλι με την ύπαιθρο.

1951 – 1956

Μετέχει σε επίσημες ελληνικές διοργανώσεις που πραγματοποιεί το ελληνικό κράτος με καλλιτεχνικές εκθέσεις στην Αίγυπτο, Βέλγιο, Γιουγκοσλαβία, Ιταλία, Καναδά, Ολλανδία, Σουηδία, Αμερική.

Τα έτη 1954, 1955 και 1956 έφτιαξε θαλασσογραφίες. Ζωγράφισε τοπία της Ύδρας. Το 1955 εκτελεί την αυτοπροσωπογραφία του.

1956

Εκλέγεται καθηγητής του εργαστηρίου ζωγραφικής της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών.

3 Ιουνίου 1957

Ο Σπύρος Παπαλουκάς άφησε την τελευταία του πνοή σε ηλικία 65 ετών.

Η πολιτεία ονομάζει την πλατεία που βρίσκεται μπροστά από το εργαστήρι του καλλιτέχνη Πλατεία Σ. Παπαλουκά και τον κηδεύει «δημόσια δαπάνη».

Ο Δήμος Αθηναίων παραχωρεί τιμητικά στο Α΄ Νεκροταφείο, τον τάφο, όπου αναπαύεται για πάντα η σепτή σορός του.